

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті висвітлені науково обґрунтовані проблеми управління навчально-виховним процесом в загальноосвітніх школах. Розкриваються принципи, методи, форми управління, особлива увага приділяється ролі педагогічного колективу в управлінні на принципах демократії та гуманізму.

The article elucidates scientifically grounded problems of educational process management in the village school. Principles, methods and forms of the management are revealed. The role of a pedagogic collective in management process on the basis of democratic and humanistic principles is particularly stressed.

Однією з визначальних тенденцій розвитку сучасної освіти є її спрямованість на особистість людини. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття) передбачає створення умов у навчальних закладах для розкриття здібностей, нахилів і талантів дитини, закладених в ній природою. Гуманізація та демократизація навчально-виховного процесу ставить педагогічні колективи на шлях пошуку нових підходів до організації навчально-виховного процесу, позакласної та позашкільної роботи з учнівською молоддю, що акцентує увагу на внутрішньому світі дитини, на властивих лише їй прагненнях, інтересах, меті, тобто на суб’єктивних умовах навчального процесу.

Постановка проблеми. Сучасний підхід до процесу навчання визначає головну мету діяльності педагогів загальноосвітніх шкіл – це навчання та виховання творчої дитини, здатної самостійно приймати рішення, здібної аналогічно ставитись до своєї діяльності, яка правильно зорієнтується у житті, знайде вірні шляхи, зуміє вийти із різних складних ситуацій.

Зв’язок роботи з науковими темами. Актуальність дослідження визначається потребою розвитку в учнів середніх та старших класів загальноосвітніх шкіл комплексної системи знань, вмінь та навичок, тобто компетенцій, для чого вчителі навчають учнів знаходженню декількох варіантів розв’язку завдань, логічному мисленню, прийомам запам’ятовування, формулюванню висновків та узагальнень, розвитку індивідуальних здібностей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методичного забезпечення навчально-виховного процесу висвітлювали Ю.К. Бабанський, О.І. Бугайов, Ю.З. Гільбух, Л.В. Занков, В.В. Давидов, В.А. Крутецький, В.О. Онищук, В.Ф. Паламарчук. Є.С. Рабунський та Т.І. Шамова досліджували пізнавальну активність та самостійність школярів.

У першій половині 50-х роках ХХ століття у педагогіці відбувалися значні зрушення, спричинені збільшенням обсягу знань, вмінь та навичок, які мають засвоїти учні. Школу розглядали як застарілу, що не відповідає потребам памолоді, яка потребувала якісно іншої підготовки. Традиційні теорії навчання, насамперед ідеї Гербарта і Спенсера, передбачали управління педагогічним процесом, відводили в ньому першочергову роль учителю й були спрямовані головним чином на формування культури мислення, що призводило до надмірної регламентації освіти, позбавляло учнів самостійності, обмежувало їхню ініціативність.

Ми згодні з вченими Володько В. М., Сікорським П. І., Ярошенко О. Г., Масловим В. І., Пекельною В. С., Фурманом А. В., Шулдиком В. І., Козловською І. М., Сологубом А. І. в тому, що в основі теорії навчання повинен бути єдиний системний підхід, комплексне дослідження та наукове розроблення і обґрунтування з широким виходом на технології педагогічного процесу. Великого значення для організації навчально-виховного процесу набуває інтеграція наук, а саме: соціальна психологія досліджує проблеми вміння вчителя

спілкуватися з учнями та організувати їх діяльність; фахівці риторики (як сучасної науки) розглядають питання про виступ вчителя, його техніку, переконання. Інформатика розглядає питання передачі знань – тобто інформаційний процес, педагогічна кібернетика – нові методи і засоби навчання, психолінгвістика – вміння говорити з людьми різного віку, кібернетична педагогіка та педагогічний менеджмент – питання оптимального управління навчальним процесом та ефективність навчання.

Представники експериментальної педагогіки Г. Холл, Е. Торндайк, У. Кілпатрик на основі лабораторних спостережень висунули теорію вродженої розумової обдарованості, а як основний педагогічний принцип – саморозвиток особистості. Теорія вродженої розумової обдарованості зародилася в Англії, але набула поширення в США. Педагоги П. Блум, Р. Ганьє, Б. Скіннер, Дж. Брунер розробляли раціоналістичну модель освіти. А. Маслоу, А. Комбс мають інший погляд на освіту, тому вони є представниками феноменологічного напрямку, який розглядає гуманістичну спрямованість освіти.

Мета дослідження. У дослідженні перевірялася гіпотеза: ефективність формування навчальних досягнень учнів підвищиться і знання будуть більш міцні, якщо у навчально-виховному процесі вчителі загальноосвітніх шкіл будуть використовувати елементи нових навчальних технологій індивідуального та диференційованого підходу до учнів, особистісно зорієнтованої освіти, залікової системи оцінювання навчальних досягнень як засобу активізації навчальної діяльності учнів, модульно-рейтингову систему, розвивальне навчання. При цьому ми враховували, що у процесі розвитку особистості учня можна лише спиратися на зону найближчого розвитку учня, формувати уявлення школярів на основі спільної системи дій і логічних операцій, що дає найкращий результат. Методологічною основою дослідження були дидактичні принципи навчання, психологічна теорія засвоєння знань і формування умінь та навичок навчального предмета у процесі активної діяльності учнів.

Е. Фром спробував зіставити погляди гуманістів нашого часу і виділив спільні для них усіх ідеї, які відображені у наступних положеннях:

- виробництво має служити реальним потребам людей, а не вимогам економічної системи;
- між людьми й природою мають запанувати нові взаємини, що ґрунтуються на кооперації, а не на експлуатації;
- взаємний антагонізм має поступитися місцем солідарності;
- мета всіх соціальних перетворень – людське благо й запобігання неблагополуччю;
- варто прагнути не максимального, а розумного споживання, що сприяє благу людей;
- індивід має бути активним, а не пасивним учасником життя суспільства.

Результати дослідження та їх обговорення. Наукова новизна дослідження полягає у розробці моделі педагогічного керівництва навчанням учнів, структуруванні навчального матеріалу, організації спільної навчальної діяльності з учнями відповідно до плану і структури уроку, розробці різномірних навчальних завдань та програм у зв'язку із вивченням передбачених чинною програмою розділів. Практичне значення дослідження виявляється у доцільності використання матеріалів дослідження як у шкільній, так і у вузівській практиці. Формування наукового мислення учнів, їхнього розумового розвитку значною мірою залежить від форм організації процесу навчання, типів та видів уроків, структури уроку, матеріального оснащення і методів навчання. Враховуючи особливості змісту дисципліни (предмета), основними функціями методів навчання є освітня, виховна, розвиваюча, спонукальна, дослідницька, стимуляційна, контролююча, корекційна.

Багато педагогів та психологів додержується принципів навчання, що базуються на гуманістичній педагогіці, а саме:

- навчання ґрунтується на загальнолюдських цінностях;
- навчання – це процес становлення особистості, яка самореалізується;
- розвиток особистості відбувається цілісно, в єдності розуму й почуттів, духу і тіла;

- навчання здійснюється через власну діяльність людини;
- характер навчання кожної людини індивідуально своєрідний;
- навчання ґрунтується на внутрішній мотивації, а також на потребі особистості вступати в повноцінне спілкування з іншими;
- людина найліпше навчається в атмосфері турботи й підтримки, а не формального керівництва.

Орієнтація на розвиток учня як особистості, індивідуальності і активного суб'єкта діяльності може бути реалізована лише на основі побудови відповідної стратегії діяльності вчителя, який створює умови для самореалізації творчих сил учня в системі його взаємодії з іншими учнями. Гуманістична педагогіка передбачає певний підхід до учня, який виражається в тому, що учневі надається право вибору типу школи, змісту освіти, її форми тощо; учень стає в позицію активного учасника самого навчального процесу, його планування та оцінки результатів; індивідуальна робота учня поєднується з роботою групою на основі співпраці й діалогічності; учень відчуває, що його права захищені, при цьому школа турбується про забезпечення умов для організації навчальної діяльності; самостійність учня в навчальному процесі поважається і схвалюється; оцінюється успішність індивідуального просування учня, а також розвиток його вміння навчатися й відповідно їх оцінювати [3]. На думку Володимира Бондаря [2: 154-155], оптимальним вважається урок, на якому всі учні (низьких, середніх і високих здібностей) працюють на рівні своїх максимальних навчальних можливостей. Цьому сприяє диференціація та індивідуалізація навчання. Увага педагогів приділяється й тим учням, які не встигають, й тим, які вчаться успішно. Всі учні набувають певних знань, виховуються та розвиваються, бо кожний з них працює на рівні максимальних навчальних можливостей. В цьому особливість роботи творчого педагога. Оптимальне проектування уроку передбачає виконання вчителем таких дій: вибір оптимального типу й структури уроку, який відповідає цілі вчителя та меті учнів; виділення головного, найбільш суттєвого у змісті уроку, яке в ході засвоєння наповнюється достатніми для осмислення фактами, прикладами, практичними діями, наочними ілюстраціями тощо; оптимізація змісту виучуваного, що зводиться до побудови навчальних ситуацій навколо провідних ідей, положень (теоретичний блок), основних ознак, властивостей, відношень, характеристик (емпіричний блок), дій та операцій (практичний блок), що конкретизують мету засвоєння знань чи умінь кожної навчальної ситуації з усвідомленням очікуваних результатів; вибір найбільш доцільних методів навчання, адекватних виділеним блокам теоретичного, емпіричного й практичного змісту; передбачення контрольних запитань і завдань для одержання інформації про ступінь розуміння засвоєного матеріалу та, за необхідності, внесення коректив у процес його засвоєння; вибір найраціональнішого поєднання форм організації навчальної діяльності учнів на кожному етапі уроку: загально класних, фронтальних, групових, парних та індивідуальних з метою диференціації та індивідуалізації навчання; вибір оптимальної логічної побудови процесу засвоєння знань і умінь, що сприяє розвитку індуктивних, дедуктивних та традуктивних форм мислення учнів; вибір оптимального темпу навчання, використання спеціальних прийомів економії часу на уроці й дома, дотримання нормативів витрати часу учнів та вчителя; створення на уроці сприятливого психологічного мікроклімату, мотивація, стимулювання діяльності учнів, дотримання санітарно-гігієнічних вимог; співвіднесення результатів уроку з метою для визначення його ефективності. Все це слід враховувати при проектуванні уроку як певної системи. Замість традиційної моделі освіти К. Роджерс запропонував новий людиноцентристський підхід у навчанні або значуще навчання. Це навчання, яке є не простим накопиченням фактів, а зміною внутрішнього чуттєво-когнітивного досвіду учня, пов'язаного з усією його особистістю. Цей досвід передати неможливо, оскільки він у всіх різний. Учень може навчатися чогось лише самонавчаючись, лише тоді навчання буде значуще. Таке навчання підвищує відповідальність учня, робить його незалежним, творчим, що покладається на себе, для нього головним є самокритика й самооцінка, а оцінка інших – другорядна. К. Роджерс сформулював дев'ять основних принципів значущого навчання: 1. Учитель має достатньо поваги до себе й до вихованців,

щоб зрозуміти, що вони, як і він сам, думають про себе, вчать для себе. 2. Учитель поділяє з іншими відповідальність за навчання й виховання. 3. Учитель керується власним досвідом. 4. Учень вибудовує свою програму самостійно чи разом з іншими і обирає напрям свого навчання, сповна усвідомлюючи відповідальність за наслідки свого вибору. 5. Учитель поступово створює в класі клімат, що полегшує навчання, а далі цей клімат створюють і підтримують самі учні. Таким чином взаємне навчання стає домінуючим. 6. Усе спрямовано на підтримку постійного навчально-виховного процесу. Зміст навчання, хоча він і важливий, відступає на другий план. Результат вимірюється тим, чи зробив учень помітний крок уперед. 7. Самодисципліна замінює зовнішню дисципліну. 8. Учень сам визначає рівень своєї навченості й вихованості, збираючи інформацію від інших членів групи й педагога. 9. За таких сприятливих умов навчально-виховний процес має тенденцію до заглиблення, швидкого просування і зв'язку з життям. Це відбувається тому, що напрямок навчання вибирає сам учень, навчання є власною ініціативою, а особистість (з її почуттями, схильностями, інтелектом) повністю зорієнтована на саморозвиток [3].

Процес удосконалення навчання Роджерс розглядає як прояв нового мислення, як істинну реформу освіти, яку не можна забезпечити лише набуттям навичок і вмінь, знань і здібностей учителя, ні розробками і впровадженням у навчальний процес нових експериментальних програм і найсучасніших технічних засобів навчання [3]. Завдання вчителя – створити атмосферу в класі, яка допомагає виникненню учіння, значущого для учня, тобто справжня реформа освіти має базуватися на перебудові певних особистісних настанов учителя, що реалізуються в його міжособистісній взаємодії з учнями [1]. Причинами перевантаження учнів у навчальному процесі були: недостатня увага з боку вчителя щодо прищеплення учням навичок самостійної роботи з довідковою літературою, визначниками, підручником; відсутність дозування і диференціації змісту та обсягу домашніх завдань із різних навчальних дисциплін. Але, слід пам'ятати, що домашні завдання можуть бути різноманітними: фронтальними, індивідуальними, творчими, активізуючими (складання ребусів, кросвордів, казок, віршів, алгоритмів), розвиваючими (на розвиток логічного мислення та формування інтелектуальних умінь). Для подолання перевантаження учнів у навчальному процесі використовували оптимально складений розклад уроків, планування вчителем змісту творчих навчальних завдань під час підготовки до уроку; організаційну й методичну підготовку вчителів, що передбачала використання на уроці методів, що сприяють розвитку інтересу до предмета, а саме: ситуації пізнавального змагання, ситуацій успіху в навчанні, метод пізнавальної гри. Взагалі, ефективність педагогічної системи, якою є навчання, можна описати за різноманітними параметрами. Залежно від вибраних параметрів будуть змінюватись і критерії її оцінки. Отже, за широкого творчого вибору потрібно дотримуватися: 1) принципу кінцевої мети – всі критерії мають відповідати головній меті навчання; 2) правила ієрархії – критерії розподіляють за рівнями. На нульовому рівні розміщено інтегральні критерії – результативність і витрати, показники властивостей останнього рівня визначаються за допомогою психолого-педагогічних методів (тестування, анкетування, контроль тощо). Через суб'єктивно-об'єктивний характер педагогічного знання під час конструювання системи критеріїв можливі деякі невизначені параметри, наприклад, внутрішня мотивація людини. Тому слід урахувати ці недоліки, вони не повинні перевищувати 80% вагомості інших критеріїв. Відповідно до наукової теми дослідження планували таку тематику завдань: творча діяльність учителя як вирішальний фактор виховання та розвитку учнів; захист науково-методичних робіт учителів; вимоги до якості освіти, виявлення гуманістичного та демократичного потенціалу навчальних дисциплін; активні форми та методи навчання як засіб гуманізації спільної діяльності вчителя та учнів на уроці. Ґрунтовний аналіз психолого-педагогічних та методичних наукових джерел, педагогічні спостереження, хід та результати дослідження підтвердили правильність висунутої гіпотези і дозволили зробити відповідні висновки з досліджуваної проблеми.

Висновки. 1. Результати наукового дослідження свідчать, що ефективність організації педагогічного управління навчально-виховним процесом значною мірою залежить від рівня творчої підготовки педагогічного колективу у процесі управління та управлінської діяльності. 2. Використання елементів нових навчальних технологій у навчально-виховному процесі, моделі педагогічного керівництва процесом навчання учнів є ефективним засобом для формування навчальних досягнень школярів, формування міцних знань, вмінь та практичних навичок, що підтвердила практична діяльність педагогічного колективу гімназії. 3. Систему педагогічних критеріїв, приміром результативності навчання, можна розділити на такі блоки: навчальний (знання, уміння та навички), виховний, соціального досвіду (знання, навички, вміння); здібностей (психічні та соціальні якості); схильностей (мотиви внутрішнього та зовнішнього характеру), розвиваючий (розвиток особистості учня).

Напрямки подальших досліджень. Ми вважаємо, що для подальшого педагогічного аналізу та отримання набагато ґрунтовнішої інформації про процес наукового дослідження необхідна комп'ютерна обробка даних навчально-виховного процесу, розробка моделі особистості вчителя середньої та старшої школи, моделі організації діяльності учнів школи при вивченні навчальних предметів та моделі інтелектуального розвитку учнів різного шкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бевз О.П. Гуманістична педагогіка і психологія як основа підтримки саморозвиваючої особистості в освіті США // Педагогіка і психологія, 2006. – №2 (51). – С. 107 – 114.
2. Бондар В.І. Дидактика. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
3. Rogers C., Freiberg H. I. Freedom to learn. 3 – rd ed. – N. Y.; Oxford; Singapore; Sydney: Maxwell Macmillan Inter., 1994.
4. www.ship.edu/cqboeree/incongruity.gif

УДК 378.013:372.212

І.В. Онищенко

ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

У статті розкривається сутність естетичного виховання дошкільника, визначається роль дитячої літератури у формуванні естетичної свідомості дитини дошкільного віку.

The article describes since of aesthetic education of pre-school children, defines the role of child's literature in forming aesthetic consciousness of pre-school children

Постановка проблеми. Розвиток системи освіти в Україні вимагає вдосконалення існуючих форм і методів виховного впливу на особистість дитини. У Законі України “Про освіту” зазначено, що виховні та навчальні заклади повинні забезпечити саме з дошкільного віку пріоритетний розвиток високої моральності художньо-естетичних цінностей та смаків. Важливого значення у зв'язку з цим набуває переорієнтація навчання з чисто прагматичної на духовно-творчу мету і стосується насамперед лінгвістичної освіти.

Реалізація завдань з удосконалення якості дошкільної освіти неможлива без роботи над систематичним і цілеспрямованим збагаченням літературних знань дошкільників, вихованням у них позитивних морально-етичних якостей, умінням оцінювати і висловлювати своє ставлення до довкілля і подій у дитячих творах. На жаль, сьогоднішній стан дитячої літератури не можна назвати благонадійним, хоча книг для дітей і про дітей видається велика кількість. У потоці книжкової продукції демонстративно зменшується питома вага серйозної, духовної та морально збагаченої літератури, а це, в свою чергу,